

Vége felé a baladásnak

szellemi élet hanyatlását, kulturális válságot diagnosztizál – helyesen – a felelős szerkesztő úr levele, ugyanakkor utal a „közkeletűen elterjedt vélekedés”-re, hogy e hanyatlás csupán a nyugati civilizáció alkonyának egyik tünete. Bíbelődhetnénk kicsit a metaforák rejtvényével, s értelmezhetnénk őket úgy is, hogy az alkony a nap természetes szakasza, tünete meg csak a betegségnek van, de ez a felelősség elhárítása volna. Hiszen szó, ami szó: „az objektív történések mellett ott sejtjük okként a változások kárvallottainak tévedését és gyengeségét is”. Sejtésünk igazságfoka azonban nem tárgyiasítható, mert filozófiai előfeltevéseink és még inkább ontológiai önbizalmunk függvénye. A szubjektivizmus dágványában való eszkatologikus elsüllyedés igencsak korszerű tragikomédiájának elkerülése nem megoldhatatlan feladat senkinek, akinek bölcsője Közép-Európában ringott, s szíve a posztmodern ridegségétől ki nem húlvén, jelent még számára valamit kultúránk hagyománya s ennek két jellegadó vonása: kereszténység és népi-nemzeti hovatartozás. Voluntarizmus és fatalizmus – az önbizalom túltengése és teljes hiánya – között ezek az alapértékek ma is megformálhatják számunkra azt az arányos szemléletet, amelynek birtokában bombabiztos igazságra biztosan nem juthatunk tévedéseinkről, gyengeségünkéről s ezek tanulságairól, de aktuális léthelyzetünk megértéséhez közelebb kerülhetünk.

Nem kell feltalálnunk a spanyolviaszt. Ha a jelen panorámáját és közelképeit az említett két alapérték felől megszemléljük, igazolva láthatjuk számos jó szemű vizsgálódó megállapításait hanyatlásunkról, amelyet sorsunk rejtélyes és jól látható ügynökei, továbbá önmagunk hibái, bűnei és tévedései közösen idéztek elő, s amely beleillik ugyan civilizáciánk általános válságának jelenségei közé, mégis megvannak a maga külön jellegzetességei.

A kommunista rendszer 22 évvel ezelőtti bukása felkészületlenül érte népünket és a magyar értelmiséget külön is. Az 1970-es és kivált a '80-as éveket ugyan a magyar kulturális élet pezsgő időszakai közé sorolhatjuk történeti perspektívából nézvést, de kultúránk ideológiaképző területein – beleértve a második nyilvánosságot is – egészen 1988-ig csak kivételképpen fogalmazódott meg a nyugati típusú liberális demokrácia bevezetésének gondolata. Minden magára valamit is adó törekvés a pártállami rendszer kisebb-nagyobb reformját, evolúciós átalakulását irányozta elő. Az előző évtizedfordulón, a nevezetes Bibó-émlékkönyv hetvenvalahány szerzője között még alig egy-kettő volt, aki a nyugati szisztéma egyértelmű hívének mutatkozott, s még a marxista-lukácsista istállóból futtatott későbbi „liberális” értelmiség sokáig legtekintélyesebb figurája, Konrád György is csupán demokratikus szocializmusról beszélt, mint amelynek alkotmányát a század végére törvénybe iktathatja az ország. A népi harmadikutas örökséget többé-kevésbé vállaló jeles szépírók sora szintén a rendszer keretein belül képzelte el a pozitív változásokat, s mivel a népi mozgalom jellegadó harmadikutas teoretikus örökségének

feldolgozása és naprakésszé igazítása jórészt elmaradt, a népi alternatíva megfogalmazása és „fogyasztható”, gyakorlatias tételekre való lefordítása ennek – és az erre fogékony elméleti szakembereknek – a hiányában nem történhetett meg. Így amidőn a változások lehetősége bekövetkezett, az eszmeileg felkészületlen és bizonytalankodó politizáló értelmiség tehetetlenül sodródott arra, amerre az akkor általa nem ismert – s ma is inkább csak sejtett – háttér-megállapodások megszabta „spontán” közhangulat (amelyet a maga mindennapiságában nem távlatos elméleti és történeti belátások, hanem a nyugati jólét és szabadság ígérete formált meg) kényszerítette. Így tehát a csak nyomokban létező időszerű népi-nemzeti teória és a még kevésbé ismert és a legkevésbé sem aktualizált keresztény társadalomelmélet hiányában – részben kényszerűségből, részben lelkes balek módjára – bevezettük azt a nyugati kapitalista rendszert, amelytől mélységes tudatlanságunkban hazánk felvirágoztatását vártuk.

S amelynek triumfálása ekkor még elfödhetette halálos betegségét. A „globalizáció” kibontakozása előtti éveket írtuk, s a Nyugat – konkrétan: az amerikai világhatalom legbensőbb holdudvarához tartozó egy-egy elméleti stratégia – két olyan teóriával nyugtázta a váratlan győzelmet (Fukuyama verziója a történelem liberális megkoronázásáról, az örök béke korának beköszöntéről és Huntington meglátása a civilizációk kibékíthetetlen ellentétéről), amelyek felszínén egymásnak ellentmondó, de külön-külön megnyerő, hollywoodi könnyedséggel emészthető alaptétel csillogott a gyanútlan népek megtévesztésére, ám a felszín alatt csupán a nyers szuperhatalmi érdek munkált a maga mohó és szellemtelen valóságában.

Az azóta eltelt közel két évtizedben az információs technológia dominóelv-szerűen sorozatos megújulása hatalmasan megnövelte, egyszersmind ugyanazzal a sorozatos impulzussal soha nem látott mértékben vissza is nyeste az egyéni és a közösségi szabadságot, és a megvalósult globális diktatúra orwelli világát idézte fel. Az egyén mindennapi élete ma még szabad, legalábbis jóval szabadabb, mint '89 előtt volt. (Ámbár „sosem tudhatom, mikor lesz elég ok, előkotorni azt a kartotékot”, hiszen bármely pillanatban figyelemmel kísérhet valamely titkos hatalom gonosz dzsípíeszeivel és kémlelőprogramjaival, melyeket a fölöttem keringő műholdjára, a lakásomba, a telefonomba, a fészbuk-oldalamra és szinte az agyamba telepíthet.) A '89-'91-ben formálisan szabaddá vált államok jó része azonban az elmúlt két évtized eredményeképpen rabszíjra fűzve vergődik a gazdasági és pénzügyi válság egyre süppedősebb mocsarában.

A mi kis maradék hazánk, sajnos, el is sülyedhet e terepen, ez az eshetőség nem zárható ki teljesen. A világgazdaság mai szerkezete tág teret enged a gigantikus pénzügyi spekulációknak, amelyek nyomán egyre igazságtalanabbá válik a hatalom eloszlása. Az így kialakuló s egyre centralizáltabb hatalom nem sok ügyet vet egy Csonka-Magyarország méretű, nyakig eladósított gazdasági „entitás” érzékenységre, csupán játékszereként bánik vele, s úri kedvében akár össze is roppanthatja, vagy legalábbis részvétlenül szemlélheti sülyedését. Már-már úgy látszik, teljesen ki vagyunk szolgáltatva a tényleges hatalombirtokosok kénye-kedvének, akik láthatóan nem vonakodnak a válságot felhasználni a földgolyó általuk elgondolt végső rendjének kierőszoakolására.

* * *

Amikor e sorokat írom, 2011. december végén, az új alaptörvény bevezetése előtti napokban és a talán 1920–21 óta nem tapasztalt méretű és jellegű Magyarország-ellenes nyugati

sajtóhisztéria idején – falusi szobából az internet ablakán át nézegetve kifelé –, tanulságos megfigyelni a magyarországi szellemi élet, a magyar értelmiség viselkedését.

A sajtó és a legnépszerűbb „közösségi oldal”, kiegészülve a főként vidéki értelmiségiekől nyert közvetlen benyomásokkal, a Veres Péter szavával „közéleti értelmiség”-nek nevezhető embertípus nagyfokú hiányát mutatja. A legokosabb, legtájékozottabb megszólalások mögött is igen-igen ritkán érezni a nemzeti közösséggel, ennek történelmi érdekeivel való mély azonosulást vagy azt a komoly felelősségérzést, amely egy-egy korábbi korszak legkiválóbb magyar szövegíróit jellemezte – Zrínyitől Széchenyiig vagy Keményig, Szekfütől vagy Prohászkaótól Némethig, Illyéstől vagy Mindszentytől a ’70-es-’80-as évek Csoóri Sándoráig. Szinte úgy látszik, hogy az internet némely egyszerű, névtelen kommentelője jobban megéri és felfogja a helyzet súlyosságát, a nemzeti létezését alapjaiban veszélyeztető külső támadásokat és a belső, népi elerőtlenedést, mint azok, akiknek, a sokszázados magyar kulturális hagyomány szerint, hivatásbéli dolguk volna, hogy a nemzeti élet ütőerén tartsák ujjukat, s megértsék annak lüktetéseit... Vagdalkozás, rosszkedv, zsigeri gyűlölködés, törzsi szellem és tudatlanság minden oldalon. A modernség előítélet-rétegei, mint tyúkólban lankásodó, letaposott trágyakéreg, lepik be, fojtják le a természetes ész tiszta útjait. A „haladás” évszázadai, különösen a huszadik, korszakonként újabb és újabb előfeltevéseket pottyantottak el a szárnyalni nemigen (legfőljebb kapirgálni) képes utópiák házatáján, amelyek megbéklyózzák az értelmére oly büszke „felvilágosult” ember gondolkodását.

Így aztán hiába a nyilvánosság révén ma már könnyen átvilágítódó és átlátható és a gyakorlatban újra meg újra lelepleződő modern babonások, továbbra is ezek határozzák meg az uralkodó diskurzust, de az alternatívának indult beszédmodok nagy részét is. Eszerint a magyar kultúrán úgy vonult át a nyolcvanas-kilencvenes években például Hamvas Béla hatalmas életműve (s nyomában több más, anti- vagy posztfelvilágosult gondolkodó munkássága), hogy a nagy szél, amit csapott, nem tudta kiszellőztetni belőlünk berögzöttségeinket. Egy-egy rácsodálkozó „heuréká!”-val adóztunk neki, de csak kevesen voltak-vannak (jellemzően keresztény elkötelezettségű értelmiségiek), akiknek a gondolkodását nem pusztán a felszínesebb ideológiai vagy esztétikai szinten, hanem mélyebben is befolyásolta. Sajnos az nem nevezhető valódi hatásnak, ha egyes ultratradicionalista vagy hiperjobboldali elmék a kereszténység, mások meg a nemzeti eszme elvetését olvassák ki, vagy ehhez vélnek munícióra lenni ebben a műben, amelynek időskori csúcsteljesítménye, a *Patmosz* éppen hogy a Jézus és az 1956-os magyar forradalom melletti tanúságtételt (sőt – az evangélikus lelkész fiától! – a katolicizmusnak mint az őshagyomány méltó örökösének elismerését) tartalmazza.

A „haladás”-babona még sokáig ott lesz az egyszerű és nem egyszerű emberek millióinak fejében, és valószínűleg csak a fejlődésének végpontjához érkező nyugati világ átalakulása (összeomlása vagy szerencsésebb, de kevésbé valószínű esetben, akár századokra elhúzódó, békés hanyatlása) fogja eltüntetni onnan. A nyugati világ vezető körei nem engednek semmit a progresszió erőltetéséből, hiába leplezte le szándékaikat mármár szájbarágó egyszerűséggel a hazug iraki, afganisztáni és líbiai háború, vagy teheti ezt az ugyanilyen álságos módon előkészített s világegést kockáztató Irán elleni agresszió. Úgy látszik, nincs mód megállni az utópiák megvalósításának gyilkos útján, a „társadalommérnök” – akinek típusát Molnár Tamás már több mint ötven éve leírta *Az értelmiség alkonya* című könyvében –, tudatosan vagy öntudatlanul kiszolgálva az ön-

ző törzsi vagy dinasztikus céljaikért okkult erőkkel is paktálni kész uralkodó köröket, a végsőig követi hideg, zsarnoki logikáját.

A modern és posztmodern babonák meghatározta általános szellemi viszonyok közepette csöppet sem meglepő, hogy az adósrabszolgaság miatt gazdaságilag is félgymati sorban vergődő országban a komprádor értelmisége a hangadó szerep. Ez olyannyira jellemzője viszonyainknak, hogy a jelek szerint még a végső és teljes alávetettség küszöbén magát hősiesség ellenlépésekre elszánó mai kormány sem merészeli kétségbe vonni. A kultúrpolitika 2010 tavasza óta mindmáig elmaradt lényegi irányváltása legalábbis erre enged következtetni. Így a közösségi irányú kulturális fordulat várta magára. A szubjektivizmus, az infantilizmus, az anarchizmus, a libertáriánus féktelenség, az amorf középpont-nélküliség, a posztmodern értékrelativizmus – paradox módon párosulva a nagyképűséggel és a felsőbbrendűség-tudattal –, összességében a kiteljesült dekadencia világhállapota terpeszkedik ma is a „szellemi” élet látható ormainak nagy részén. Miközben a kultúra munkásainak zöme ma sem ehhez vonzódik, ma sem ezt képviseli – de az ideológiát már nem az elbizonytalanított, megfélemlített és lemucsaizott zöm adja, hanem a (díjakkal dekorált, nemzetközileg jobban beágyazott, a fejlődés és a nyugodt munka tárgyi feltételeivel jobban ellátott) magabiztos kevesek. Akik közül sokan a zsákmányföltő összezárás olyan szélsőséges, a tárgyyszerűség vagy a komolyan vehetőség minimumát is nélkülöző megnyilatkozásaira ragadtatták magukat az elmúlt időszakban, mint aminőket az Új Színház igazgatóváltása kapcsán hallhattunk-olvashattunk nem is egy Kossuth-díjas írótól, vagy olyan parodisztikus-nihilisztikus hozzáállásra, mint az a másik agyonsztárolt író, aki az országgyűlési választások kampányában a parkban elszórt „kotonok” összegyűjtését jelölte meg fő programpontjaként.

E népétől-nemzetétől, az értelmiség hagyományos közösségi szerepétől programosan elszakadt, elkényeztetett szűk rétegen mindazonáltal lassacskán beteljesedik a sors, amelyet maga idézett meg: a megvetett nép-nemzet fütyül a véleményére. Kiüresedő, merő technikává csupaszkodó, felcicomázott csontvázra hajazó könyveiket és más műveiket még megveszegeti egy szubkulturális alapon elkötelezett közönségréteg és az általuk kinevelt kevesek, díjazza egy e célra szolgáló intézményhálózat, nyegle és trágár publicisztikájukat még megtapsolják a pornográfia forradalmának lelki sérültjei – átütőbb hatása azonban ma már más műveltségelemeknek van.

Azoknak, amelyek semmiféle kánonhoz, elváráshoz vagy kívülről diktált kordivathoz nem igazodnak, de még a kultúra centrumaihoz sem. Igazi szerves, „grass-roots” kultúrjelenségekről beszélünk, amelyek az elmúlt évtizedekben nagyon megváltoztak, de lám, teljes mértékben el nem szikesedett népi talajból sarjadjanak csonkaország- és Kárpát-medenceszerte. A példának se szeri, se száma. Igaz, sok köztük az egyéni invenció, kezdeményezés, sőt a jórészt egyéni teljesítmény, de majd mindegyikben ott tétéleződik a közösség, ott lüktet a jobbítás akarata, a világ megjavulásának szemérmes reménye.

Mert amikor egy zalai kertész faiskolát létesít göcseji falujában, amelyben összegyűjti a vidék hagyományos, de már-már kiveszett gyümölcsfafajtáit, hogy azokat újra elterjessze, akkor olyan kulturális missziót teljesít, amely túlmutat a válságokon. Amidőn egy szatmári polgármester asszony olyan újításokat vezet be vagy ösztönöz településén, amelyek a helyi természeti adottságokra és gazdálkodási hagyományokra építve megélhetést és közösségi élményt adnak a polgároknak, beleértve a cigány lakosokat is, akkor a műveltség túléléséért is megteszi a tőle telhetőt. Szerte a vidéken jó néhányan fognak bio-gazdálkodásba, mások a falusi állattartást tönkretevő európai szabályozással próbálnak

dacolni a maguk módján, legalább a saját élelmérésükről gondoskodva. Itt egy erdő mélyén élő és tehenészkedő iparművész, amott egy falusi pajtát felújító s benne, mint „pajtaszínházban”, kulturális programokat megvalósító s gyermekkori vidékélményét újra kiélő fővárosi színész. Az esztétikai kultúra egészen szerteágazó és gazdag virágzását éli, beleértve még akár az irodalmat is: egy állatorvos elbeszéléseit adtuk ki nemrég falusi könyvkiadónknál, amely minden műkedvelő vonásával együtt is sokkal elevenebb, spontánabb, ezért is hitelesebb munka az irodalmi kánonba tartozó egy némely „szövegtestnél”. Bármerre járunk az ország és a nyelvterület falvaiban és városaiban, szinte mindenütt tapasztalhatjuk ugyan a szocializmus évtizedeiben megkezdődött létszámbeli fogyás és tárgyi pusztulás folytatódását, a kapitalizmus hidegét, de a mégiscsak érvényesülő szabadságjogoknak köszönhetően szinte mindenütt az életakarát és a kulturális találékony-ság fellobbanó őrüzeit s a magyar művelődés egészének színesebbé válását is.

Ez biztató lehet, s nem is szükséges „fölülről” közvetlenül beleavatkozni. A kultúra ilyesfajta demokratikus „szétszóródása” olyan létmódhoz vezet, amely több esélyt nyújthat a túlélésre, mint egy bármely rangos, de központosítva működő művelődési élet.

A túlélés márpedig alighanem a legfontosabb szempont most. Minden valóban nemzeti tényezőnek ezt kell szolgálnia: a nép, a nemzet, és – legalább – az életadó föld és víz, továbbá az életadó kultúra sajátunknak megőrzését, túlélését, átmentődését annak a válságnak a túlsó partjára, amelynek méreteit, jellegét és távlatait e pillanatban valószínűleg még megbecsülni sem lehet.

GYURÁC FERENC (1955) az ELTE magyar-néprajz szakán végzett. Vasszilvágyon lakik. A *Vási Szemle* főszerkesztője, a Magyar Nyugat Könyvkiadó vezetője. Utóbbi kötete: *Egy „populista” följegyzései* (1993).